

Я.В.ВЕРМЕНИЧ *

**ІСТОРИЧНА РЕГІОНАЛІСТИКА:
НОВІ ПАРАДИГМАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ**

Стаття присвячена аналізу змін у тематичному спрямуванні й глосарії історичної регіоналістики, спричинених викликами ХХІ ст. Основну увагу приділено відображенню у вітчизняній регіональній аналітиці проблем, пов'язаних із реаліями протистояння на сході України.

Ключові слова: історична регіоналістика, регіоналізм, регіональна аналітика, пограниччя.

Серед безлічі понять, які структурують сучасний соціальний і політичний простір, категоріям «регіон», «регіоналізм» відведена роль понять-дескрипторів, здатних слугувати орієнтирами концептуалізації багатьох галузей наукового знання. Їх багатоаспектність і полісемантичність не стали на заваді універсальному застосуванню поняття «регіоналізм» на означення свідомісних, доволі часто різноспрямованих процесів – як тих, що замикаються на внутрідержавних відносинах, так і тих, що відбуваються в «надкордонному» та «позакордонному» просторах. Регіоналізм є й ідеологією, і стратегією, констатує британський соціолог Е.Томпсон, а концепція регіону має стільки властивостей, що здається схожою на хамелеона¹. Адже в поняття «регіоналізм» вкладаються і принципи територіальної організації держав, і параметри культурної специфіки регіонів, і різні прояви транскордонного співробітництва, і сепаратистські тенденції у протестних рухах. На цій підставі множаться лави критиків «нового регіоналізму» як теорії, залежність якої від політики, мовляв, робить її різновидом «наукової фантастики»².

Варто нагадати, що поняття «регіоналізм», хоч і має давньоримське походження (від «*regere*» – управляти), у науковому лексиконі з'явилося порівняно недавно – саме тоді, коли регіони виявили прагнення до афішування власної самодостатності. Його не фіксували ані радянські, ані зарубіжні енциклопедії й довідники аж до другої половини ХХ ст. Коли ж термін «регіональний ренесанс» з'явився у науковому лексиконі, багатьом здавалося, що він приречений розділити долю багатьох «свіжих метафор», позбавлених реального змісту. Але бурхливий розвиток інтеграційних (як і диверсифікаційних) процесів на європейському та інших континентах переконливо довів: регіонам належить найактивніша роль у формуванні підсистем міжнародних відносин і врегулюванні конфліктів, а регіоналізмові – у творенні мереж технічного й економічного

* Верменич Ярослава Володимирівна – доктор історичних наук, завідувача відділом історичної регіоналістики Інституту історії України НАНУ
E-mail: yarover@ukr.net

¹ Томпсон Е. Регіони, регіоналізація та регіоналізм у сучасній Європі // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика: Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів. – Луганськ, 2002. – С.96.

² Lovering J. Theory led by policy // International Journal of Urban and Regional Research. – 1999. – №23/2. – Р.380.

співробітництва та ідеологічного забезпечення регіональної політики, а також способів тлумачення й розуміння особливостей сучасного світу.

Відповіді регіонів на просторові виклики виявилися, однак, асинхронними. З одного боку, були продемонстровані величезні можливості самоорганізації як на місцевому регіональному, так і на транскордонному рівнях, з іншого – виявилися небезпечні тенденції клієнтелізму й сепаратизму, здатні руйнувати системні цілісності, створювати загрози національній безпеці і навіть вогнища збройної конфліктності, невідповідні регулюванню силами міжнародних інституцій. Сьогодні вплив регіоналізму на архітектоніку сучасного світу уже ніким не ставиться під сумнів. Питання полягає лише у тому, чи виявиться цей вплив конструктивним у своїй основі, чи внесе додатковий дисбаланс у всю систему міжнародних відносин.

Оскільки на рубежі тисячоліть у «регіональному кліматі» на планеті відбулися помітні зміни, є сенс по-новому подивитися на місце і роль регіонального чинника у системі сучасної світобудови. Очевидно, що історична регіоналістика як субдисципліна у системі історичних наук потребує істотних змістовних коректив і оновлених засобів репрезентації. Дана стаття має на меті продовжити розпочату ще 2001 р. розмову на шпальтах «Українського історичного журналу» та інших видань про об'єкт і предмет історичної регіоналістики у контексті зрушень у системі сучасної соціотрансформаційної динаміки, з одного боку, і появи нового виміру у теоретичному осмисленні регіоналізму, з іншого.

«Неотурбулентність» у сучасному світі: вплив регіональних чинників

Процес регіоналізації сучасного світу, який відбувається на наших очах, супроводиться помітним переформатуванням його традиційної структури. Сутністю нових явищ у процесах регіоналізації виступає боротьба за контроль над природними, економічними, стратегічними ресурсами. Те, що у цій боротьбі останнім часом домінують елементи непередбачуваності і навіть вседозволеності, змушує всерйоз замислитися над тим, наскільки за сучасних умов може бути прогнозованим майбутнє планети Земля. Адже сьогодні вже очевидно, що ані кордони національних держав, ані теорії космополітизму й «постсуверенізації» як симулякри новітніх безпекових гарантій, не стримують апетити агресорів і не гарантують базування політики на засадах раціональності. Поняттям «неотурбулентність», здається, надійно схоплена головна особливість сучасного світу – розхитування аж до цілковитого зникнення фундаментальних механізмів, які упродовж останніх семи десятиріч утримували світ від сповзання у прірву третьої світової війни. Сьогодні навряд чи хтось наважиться твердити, що відносна стабільність сучасного світу збережеться бодай на найближчі місяці й роки.

Очевидне одне: світ дедалі більше занурюється у хаос непередбачуваності. Навіть провідні політичні гравці на світовій арені виявляють неспроможність справитися з грізними викликами ХХІ ст. – системною соціальною кризою,

тероризмом, неконтрольованою міграцією. Системні регулятори працюють на грані своїх можливостей, нереалізовані сподівання діють на суспільство як подразники, провокуючи неадекватні реакції.

Фіксуючи очевидне зниження керованості політичними процесами, фахівці навіть увели в обіг термін «*interregnum*» («міжвладдя»). Те, що масштаби проблем, перед якими опинилося людство, виявилися неадекватними механізмам їх розв'язання, у баченні З.Баумана вкладається у формулу «плинної модерності/новочасності», головними ознаками якої є непевність і невідомість – як єдино стійкі константи, породжені смертю нормативного регулювання. Невідповідність між завданнями й інструментами їх розв'язання він вбачає у тому, що «з одного боку, влада все більш стає вільною від політичного контролю, а з другого – політика усе більше страждає від дефіциту влади. Влада стає глобальною й позатериторіальною і вступає у конфлікт з політикою, яка лишається такою ж територіальною й локальною, як і раніше». Формується «ламкість, скороминущість, вразливість і постійна змінюваність»³.

«Некерований світ» – так назвав свою статтю у журналі «*Foreign Affairs*» (2014, №1) директор програми глобального управління в Раді з міжнародних відносин С.Патрик. Структури, що дісталися нам від минулого, доводить він, неефективні. Регіональні організації дуже неоднорідні, у них різні устремління, мандати, можливості, до того ж місцеві гегемони намагаються використовувати регіоналізм у своїх корисливих інтересах. Тому навряд чи нинішнім поколінням людей вдасться побачити оновлення нинішніх організацій чи виникнення яскравої нової міжнародної архітектури. «Радше ми станемо свідками дальшого поширення малопривабливої, але адаптивної системи багатосторонніх відносин, яка пропонуватиме часткове й проміжне розв'язання завдань міжнародного співробітництва шляхом хаотичної суміші неформальних домовленостей і поетапного, “дробного” розв'язання проблем»⁴.

Вступ України у зону турбулентності – з неминучими «невблаганними змінами» письменник і дипломат Ю.Щербак зафіксував ще у 2009 р. Внутрішньополітичні чвари та боротьба у вищих ешелонах влади породили небезпечну державну сліпоту, зауважував він. Уже тоді талановитий аналітик поставив під знак запитання забезпечення мирного існування країни у просторі, де відбувається жорстоке зіткнення протидіючих стихій. «Як довго, – риторично запитував він, – утримає свій лет літак “Україна” з мінімальними запасами пального в баках, з командою, яка осатаніло б'ється в кабіні пілотів за право вчепитися в штурвал, і зі зневіреними, переляканими пасажирями на борту?»⁵. Поданий авторитетним інтелектуалом голосний сигнал тривоги з акцентом на метастазах агресивної аморальності українською владою не був почутий. П'яти років вистачило для того, щоб країна занурилася у вир тривалої «гібридної війни».

³ Бауман З. Плинні часи: Життя в добу непевності. – К., 2013; Междувластие: Разговор с Зигмунтом Бауманом // Россия в глобальной политике. – Т.10. – №6. – Москва, 2012. – С.8–23.

⁴ Патрик С. Неуправляемый мир // Там же. – Т.12. – №1. – Москва, 2014. – С.8–27.

⁵ Щербак Ю. Україна в зоні турбулентності: демони минулого і тривоги ХХІ ст. – К., 2010. – С.165–175.

На стані суспільної свідомості у світі ці роки позначилися відчутним на-ростанням відчуття тривоги. Потенціал насильства на планеті істотно зріс; культурі дедалі частіше доводиться відступати перед новітнім варварством. Боротьба за території вступила у нову фазу, непідконтрольну ані юридичним, ані моральним законам. У світі панує право сильного, і його лише злегка «об-лагороджують» популярні модуси «м'якої сили». Транскордонність, яка ще зо-всім недавно розглядалася майже виключно в руслі продуктивних контактів, виявила тенденцію до перетворення на джерело очевидних загроз: не в остан-ню чергу тому, що роздуванню вогнищ внутрішніх збройних конфліктів спри-яє силова підтримка ззовні сепаратизму, екстремізму, тероризму.

За таких умов з'явилася очевидна потреба у представленні системи світо-устрою як єдиного динамічного об'єкта, а також членування світового простору на більш-менш однорідні за своїм внутрішнім змістом макро-, мезо- й мікро-спільноти. Оскільки ризики, що дедалі загострюються (забруднення атмосфе-ри, тероризм, наркоторгівля тощо), явно виходять поза межі компетенцій на-ціональних держав, на весь зріст постають проблеми глобального управління, з одного боку, і розумної децентралізації, з іншого.

Фахівці-географи констатують початок стимульованого глобалізацією об'єктивного процесу регіоналізації світу, який супроводиться «переформату-ванням» його традиційної структури на основі відносно самостійних геоєко-номічних, геополітичних і соціокультурних комплексів. Роль регіонів, що у сучасному світі неухильно зростає, розглядається як один з найважливіших чинників інверсії зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку суспільних сис-тем. Питання полягає у тому, чи зможе та регіоналістика, яка сформувалася у відносно мирних умовах другої половини ХХ ст., дати адекватні відповіді на нові виклики, насамперед пов'язані з ескалацією насильства і девальвацією моральності? Очевидно, що зміна акцентів і напрямів дослідницьких пошуків стає нагальною потребою. І не випадково сучасна регіоналістика набуває ста-тусу системно-динамічного інтердисциплінарного знання, сфера якого охоп-лює не лише ієрархію центрів і периферій всередині окремої країни, але й простір «зверху» державних кордонів, який піддається регулюванню. Корекції у зв'язку з цим зазнають не лише основні принципи регіоналізму, але й сама його сутність як теоретичної рефлексії й ціннісно-сміслового відображення су-часних інтеграційних процесів.

Подобається це нам чи ні, але децентралізація стає рушієм змін у світі, і від того, як скористаються її перевагами й мінімізують вади регіональні елі-ти, залежить, виявиться вона благом чи стане чинником соціальної деструк-ції. Саме на цьому напрямку потенціал регіоналізму органічно поєднується з особистісним вибором людей, причетних до прийняття рішень. Надзвичайно важливо, щоб наука не стояла осторонь цього процесу.

У сучасній глобалістиці співіснують дві шкали оцінок, які умовно кваліфі-кують як суто глобальну й регіонально-культурну. Перша претендує на своє-рідний «нейтрально-загальнолюдський» статус, створюючи різні «центризми» («євроцентризм», «панмонголізм», «панславизм» тощо). Друга зосереджується на процесах десуверенізації й «постсуверенізації», простежуючи долі держав,

що утворилися після розпаду імперій і формування нових інтегративних одиниць. У дещо спрощеному вигляді вони можуть вкладатися у формулу конкуренції «параімперськості» й «параізоляціонізму» або, простіше кажучи, «притягання – відштовхування». За такого підходу класичний принцип кордону може випадати із системи бінарних опозицій. Нові підходи до вибору базових цінностей диктують необхідність нової «кордонної філософії»⁶.

Сучасні європейські реалії, які подеколи порівнюються з «ною ерою географічних відкриттів», зумовили появу у глосарії суспільних наук понять «неокосмополітизм», «космополітизація». У світі, який перетворився на загрозу для самого себе, особливої ваги набувають критерії співвідношення між категоріями й пізнавальними можливостями науки, з одного боку, і проблемами космополітичної етики й політики, з другого. «Складні сучасності» («entangled modernities») замінюють собою дуалізм сучасного й традиційного, привчають до заміщення логіки «або – або» логікою за принципом «і – і». Як фокус для теоретичного й емпіричного аналізу вчені з Мюнхенського дослідницького центру з рефлексивної модернізації (У.Бек, Н.Шнайдер) пропонують нові дослідницькі одиниці – «транснаціональні режими політики», «транснаціональний простір культури пам'яті» тощо. Дебатуються нові підходи до концептуалізації й тематизації патернів «транснаціонального», «глобально-локального», «глобально-національного» шляхом фокусування уваги окремо на кожному з рівнів і використання різних «лінз» для аналізу взаємопереходів через кордони.

Складні теоретичні побудови вчених мюнхенської школи у принципі нескладно звести до доволі простої констатації: в епістемологічному, методологічному плані ми вже не можемо говорити про суспільства чи політичні простори так, як говорили раніше. Потрібно бути реалістами – з глобальними викликами неможливо справитися в рамках окремих держав. Тому для У.Бека та його колег категорично неприйнятна аксіоматика «методологічного націоналізму» – звичка вважати рамки національно-територіального, «тісного переплетення кордонів та історії» визначальними для наукового аналізу соціальних, економічних, політичних і культурних процесів. Лише космополітичний підхід, на їхню думку, долає дуалізм між універсалізмом та партикуляризмом, інтернаціоналізмом і націоналізмом, глобалізацією й локалізацією. А для тих, кого ще лякають пов'язані з терміном «космополітизм» негативні конотації, У.Бек не втомлюється роз'яснювати: поняття «космополітизм» у його баченні включає у себе не лише універсалізм, але й націоналізм і транснаціоналізм; він цілком сумісний з визначенням множинності ідентичностей і культур. Це просто погляд на себе очима інших⁷.

Критику методологічного націоналізму, наголошує У.Бек, не варто плутати з тезою про кінець національних держав. Останні будуть процвітати або трансформуються у транснаціональні. Ідеться про інше: соціальні науки не повинні використовувати територіально обмежені кордони національних

⁶ Силантьева М.В. Новые принципы «философии границы» в глобальном мире: десуверенизация или постсуверенизация? // Полис. – 2014. – №3. – С.8–26.

⁷ Преодолевая «методологический национализм»: Из беседы П.А.Цыганкова и У.Бека; Бек У. Жить в мировом обществе риска: космополитический поворот // Вестник Московского университета: Серия 12: Политические науки. – 2012. – №5. – С.28–52.

держав як точку відліку в соціальному аналізі. Адекватну відповідь на виклики глобалізації вони можуть дати лише в рамках космополітичного повороту, на основі визнання космополітичної перспективи.

Наскільки такі підходи актуальні для аналізу сучасної ситуації в Україні, розмірковує французький письменник і філософ О.Монжен. Звичне гегелівське протиставлення загального й окремого, міркує він, сьогодні поступилося місцем протиставленню глобального й локального. «Але глобальне завжди є антецедентом, ми завжди є зацикленими у глобальне й економічні потоки, потоки інформації, потоки комунікації тощо». Із цього погляду філософа особливо турбує втрата оптимального співвідношення між простором і часом. Світ дуже ущільнився, ми перевантажені інформацією. Попри великий запит на філософію наявна криза репрезентації, остання часто є негативною, зокрема і в Україні. Що більше ми глобалізуємося, то більш фрагментованим стає світ. Тому недостатньо сказати: «Ми мусимо краще знати Україну». Треба відходити від популістських реакцій, «віднайти певне співвіднесення з історією, з простором і часом»⁸.

Не випадково формула «турбулентні часи» (девіз конференції Європейської соціологічної асоціації, яка відбулася у вересні 2011 р.) набуває поширення як символ-код якісних змін у світоустрої, які віщують настання ери загальної нестабільності. «Ефект доміно», продемонстрований у Північній Африці на початку 2011 р., дав підставу для висновку про набуття ним метаболічного характеру – нестабільність не лише поширюється територіально, але й породжує ланцюг переходу одних критичних станів в інші. На переконання російського соціолога В.Яницького, «світ-система перебуває у стадії загального ризику [...] Епоха “відносного спокою” закінчилася [...] Світ у цілому дедалі більше охоплюється викидами вандалізму, варварства й масового невдоволення [...] “Турбулентність” примножує бюрократію, бо кількість установ та їхнього персоналу, що обслуговують її різні форми, нестримно зростає»⁹.

У баченні угорського історика Е.Петраш та німецького фахівця з історії Центральної і Східної Європи Н.Штанненберга глобалізація створила небачений прогрес у сфері комунікації й інформатизації; результатом технологічного прогресу стало мережеве співтовариство. Однак паралельно «спостерігається зростаюча тенденція убик заново інтерпретованого й часто фундаментального неонаціоналізму, що прийшов до тям». Зокрема вони звертають увагу на інтерпретації Р.Брубейкера, який розрізняє в націоналізмі три різні форми. «Ці три форми – націоналізм держав, що націоналізуються, національних меншин і зовнішніх національних споріднених держав (homeland) або “материнських держав” – ведуть у глобалізованому контексті трипартійну інтерактивну гру»¹⁰.

⁸ Див.: Політичний простір і філософський дискурс: Круглий стіл «Філософської думки» // Філософська думка. – 2014. – №3. – С.8–19.

⁹ Яницький О.Н. «Турбулентные времена» как проблема общества риска // Общественные науки и современность. – 2011. – №6. – С.155–157.

¹⁰ Петраш Е., Штанненберг Н. Непрерывность венгерского национализма под знаком системной трансформации // Национализм в поздней и посткоммунистической Европе. – Т.2. – Москва, 2010. – С.429–433.

Україна у контексті глобалізації має доволі непривабливий вигляд, по суті залишаючись її об'єктом, а не суб'єктом. Дуже швидко справдилися прогнози географів щодо того, що основні трансформації в нашій країні в найближчому майбутньому відбуватимуться під впливом геоекономічних стратегій розвинених держав і транснаціональних корпорацій. Перейти у розряд «глобалізованих» Україні заважають розшарування суспільства, високий ступінь «тінізації» економіки й корупції тощо¹¹.

Коли розмова про регіоналізм уводиться в таке русло, це має сприйматися як сигнал для початку нового етапу у його осмисленні й репрезентації. Попередня зміна акцентів відбулася зовсім недавно, на рубежі тисячоліть, і супроводилася висуванням на перший план переваг, створюваних у руслі регіональних контактів. Ішлося про набуття регіоналізмом нових функцій, пов'язаних із його виходом поза межі національних держав, у простір «зверх кордонів» і структурування світу на такій основі. У такому контексті в поняття «регіоналізм» здебільшого вкладалися явища, пов'язані з розмиванням державних кордонів. А врівноважити осмислення складної динаміки процесів глобалізації та фрагментації мали гібридні поняття «глокалізація» (Р.Робертсон) та «фрагмеграція» (Дж.Розенау). У практичній політиці чималі надії поклалися на принципи «ліберальної демократії» з відкритими ринками, реально діючими принципами узгоджень і кооперації.

Те, що в Україні проблеми етнічності, європейськості та групових меж «вибухнули» на Донбасі у нових і несподіваних контекстах, послужило стимулом для польського соціолога Д.Вояковського доповнити друге українське видання своєї книги 2007 р. «Своє і чуже в Польщі, що змінюється» спеціальним розділом про «український виклик». Саме на рівні загальносуспільних дискурсів, і передусім наукового дискурсу, доводить він, знаходиться тепер фронт боротьби за визнання української етнічності. Багато залежить від того, чи майбутні уявлення українців про себе набуватимуть форм, притаманних західноєвропейським концепціям народу, чи значна частина українських громадян виявить прихильність до євразійських трактувань нації. Поки що «академічну дилему» він бачить у тому, що «важко розпізнати, в якому моменті, апелюючи до українськості, ми апелюємо до культурного народу, політичного народу чи й до громадянського суспільства»¹². Теорії «чужого/свого», уведені у контекст етнічно-культурного пограниччя, уявляються Д.Вояковському саме тим специфічним індикатором, який дає змогу вибудовування нових рівнів інтерпретації ідентичності. Українсько-російський конфлікт, на його переконання, ймовірно, зміцнює саме європейську кристалізацію інтерпретування українськості. Однак очевидно, що для підтвердження цього висновку будуть потрібні поглиблені соціологічні дослідження з використанням усього наявного в арсеналі сучасної регіоналістики інструментарію.

Поки що український досвід осмислення регіональності цінний для світової спільноти переважно тим, що є повчальним. Зокрема він змусив

¹¹ Маруняк Є. Регіональні особливості глобалізаційних процесів // Вісник Національної академії наук України. – 2011. – №8. – С.26–27.

¹² Вояковський Д. Ментальні кордони в Європі без кордонів. – 2-ге вид. – К., 2015. – С.277–290.

соціогуманітаріїв згадати про багатолітність регіоналізму, в якому потужні тенденції інтеграції здатні співіснувати з відцентровими й диверсифікаційними процесами. На досвіді цілого ряду країн їм довелося переконалися і в тому, що сепаратизм легко переростає у тероризм там, де на політичні амбіції місцевих еліт накладаються геополітичні інтереси провідних гравців на світовій арені або колишніх держав-метрополій. Звідси нові акценти в осмисленні регіоналізму як багатолітного феномена, який непросто вкласти у схеми, пропоновані функціоналістськими підходами. Надто прямолінійними для пояснення різних модифікацій сучасного регіоналізму виявилися моделі «повстання периферій», «рухів Півдня» тощо. Небезсписними з точки зору наукової продуктивності стали й розмежування «старого» й «нового» регіоналізму. Інтенсивний пошук нових підходів у теоретичному регіонознавстві триває, а це означає, що історична регіоналістика виявиться найближчим часом не менш затребуваною галуззю соціогуманітарного знання, ніж наукова глобалістика. Україні це стосуватиметься тим більшою мірою, якщо пошуки прийнятного виходу зі створеного взаємонерозуміння глухого кута затягнуться у часі.

Регіоналізм у сучасному вітчизняному контексті: прояви й тенденції

Хоч як сумно це визнавати, Україна нині може слугувати показовим прикладом лавиноподібної ескалації насильства. Легко погодитися з Л.Якубовою: ситуація, за якою Донбас ніби ментально й культурно «завис» поміж Україною й Росією, не може тривати вічно. Подальше культивування саме такого «статус-кво» є прямою загрозою не лише державному суверенітету, але й майбутньому української нації¹³. І ця загроза виходить не тільки з факту прямої російської агресії, але й від взаємонакладання породжених незваженою державною стратегією соціальних, політичних, ідентифікаційних криз. Збройне протистояння на Донбасі, спровоковане прямим втручанням у конфлікт Російської Федерації, вилилося у трагедію «взаємоневизнання» з величезною кількістю жертв, зламаних людських доль, сотнями тисяч вимушених переселенців, руйнуванням промислової інфраструктури, екосистем, закладів соціального захисту, системи освіти тощо. Попри риторику примирення, поки що не вдається бодай припинити застосування бойовиками заборонених мінськими домовленостями типів озброєння. А тим часом протистояння дедалі глибше втягує країну у вир невизначеності, паралізує вкрай потрібні реформи, збільшує соціальне відчуження значної частини громадян від влади.

За таких умов саме від соціогуманітаристики суспільство очікує чітких відповідей на запитання – як і чому конфлікти інтересів і цінностей, навіть не вступивши у стадію суспільного діалогу, швидко переростають усі мислимі цивілізаційні рамки і перетворюються на апофеоз тероризму та кримінальних «розборок». І головне: чи існує кореляція між наростанням загроз і можливостями їх наукового осмислення?

¹³ Якубова Л.Д. Процес українського націєтворення vs імперські практики маргіналізації на Донбасі (XVIII – початок XXI ст.) // Український історичний журнал. – 2015. – №4. – С.187.

Унаслідок інформаційно-комп'ютерної революції наукові знання чи не вперше в історії стали дієвим чинником радикальних змін у суспільному устрої. На базі оформлення теоретичної соціології на рубежі тисячоліть почався активний процес інтеграції системно-структурних, конструктивістських, феноменологічних підходів у соціальному пізнанні. Оскільки природничо-наукові знання, у тому числі географічні, у цей час давали найбільш адекватні відповіді на виклики і загрози, соціальні й гуманітарні теорії розвивалися під їхнім безпосереднім впливом. Інноваційний тип наукового дискурсу складався хоч і на базі традиційного, але і за формою, і за змістом – як його анти-теза. Переосмислення відправного поняття «народ» у гуманітарному знанні відбувалося у руслі руху від етнічності до територіальності.

Під впливом процесів глобалізації на міждисциплінарних стиках з'явилося чимало нових тематичних напрямів, які істотно розширюють предметне поле регіоналістики. Ідеться насамперед про т.зв. критичну геополітику, яка фокусує увагу на різних аспектах міжнародної, національної, соціальної безпеки. У цьому ж руслі вибудовує свої пріоритети культурно-політична географія, інтереси якої сфокусовані навколо проблем політичної й етнополітичної культури. У зв'язку з активізацією конфліктогенних чинників, у тому числі територіальних претензій одних держав до інших, особливого значення набуває нова географія кордонів (лімологія), що вже має і своє історичне відгалуження. Можна говорити і про географію тероризму, яка набула виразних обрисів у зв'язку із загостренням на рубежі тисячоліть міждержавних та міжетнічних конфліктів. На всіх цих напрямках помітно активізувалася упродовж останнього двадцятиріччя історична регіоналістика – відгалуження соціогуманітарних наук, зосереджене на поглибленому дослідженні регіональної специфічності в історичній ретроспективі.

Доволі часто доводиться зустрічатися з думкою про те, що історична регіоналістика – це просто узагальнена назва для регіональних досліджень або навіть оновлена система краєзнавства. Вважаємо, це спрощений і непродуктивний у своїй основі підхід. Сучасна регіоналістика та її історичне відгалуження – це насамперед теорія і метод аналізу просторових параметрів людського існування за умов складного переплетення глобального й регіонального. Цими поняттями сьогодні охоплюються не будь-які дослідження регіонів, і, тим більше, не будь-яка аналітика, що виходить з регіонів, а саме ті напрями соціогуманітаристики, які синтезують й методологічно узагальнюють напрацювання різних її відгалужень щодо особливостей регіонального розвитку як у внутрідержавному, так і у наддержавному аспектах.

Нині поняттям «регіоналістика» об'єднується цілий комплекс природничих і соціогуманітарних дисциплін, орієнтованих на всебічне дослідження регіональної специфічності у різних частинах земної кулі. Її історична складова – це не просто «обрамлення» історичними сюжетами складних і неоднозначних процесів, що відбуваються у майже безмежному просторі взаємовідносин по лінії глобальне/національне/регіональне/локальне. Це ще й методологічний ключ, який пропонує механізми сполучення макро-, мезо- й мікропідходів у соціальному пізнанні на будь-якому часовому відрізку існування людства.

А також «рамка-вікно» для спостереження за рухом ідей і формуванням ідентичностей, для пошуку історичних паралелей та опору для колективної пам'яті.

Фахівці-політологи констатують: ми стаємо свідками формування нових географій влади, в яких значення державного чинника падає, а політичний потенціал субнаціональних утворень – регіонів – постійно зростає. Навряд чи хто має сумніви у тому, що роль регіонів у світ-системній динаміці зростатиме й надалі і що паралельно відбуватиметься оптимізація ролі науки в аналізі регіональності як суспільного феномена.

Нові вимоги, що їх життя ставить перед регіоналістикою, вимагають нового методологічного оснащення цієї міждисциплінарної галузі знання. Ідеться насамперед про перегляд традиційного «ортодоксального» поняття суспільства, базованого на майже цілковитому ототожненні соціуму з національною державою. Сучасні метатеорії плюралістичні у своїй основі і базуються на відмові від формальної ієрархізації рівнів наукового пізнання. Допускається довільне визначення регіонів як об'єктів дослідження з широким застосуванням компаративістських підходів. У зв'язку із помітним зростанням рівня конфліктності у сучасному світі на перший план виходять проблеми, пов'язані з класифікацією локальних конфліктів, визначенням суті «гібридних війн», з'ясуванням глибинних причин «несиметричності» регіонального розвитку.

На рубежі тисячоліть провідні західні регіонознавці констатували: класичні теорії міжнародних відносин втрачають креативність – насамперед унаслідок того, що «не можуть враховувати багатомірність, плюралізм і всю сукупність сучасних процесів регіоналізації і зрозуміти, в який спосіб вони соціально конструюються»¹⁴. Цю констатацію можна розглядати як своєрідний сигнал до переосмислення домінуючих на той час теорій регіоналістики – з притаманним їм економоцентризмом, з одного боку, і впливом рудиментів географічного детермінізму, з іншого.

Півтора десятиліття, що минули відтоді, і справді стали для теоретичної регіоналістики часом нових підходів і нетрадиційних конотацій. У регіональній аналітиці відійшли на другий план центр-периферійні відносини всередині держав. Натомість на перший план вийшли прояви «нового регіоналізму» – з притаманним йому «прикордонним» баченням і відмовою від традиційних поглядів на процеси регіоналізації як втілення заданої згори державоцентричної моделі. Це не означало, що «старі» підходи були «здані в архів». Оскільки «старий» і «новий» регіоналізми продовжували співіснувати, з'явилася гостра потреба у компаративному аналізі їхніх предметних полів. Поява «порівняльної регіоналістики» за таких умов була лише справою часу.

Сьогодні вже можна говорити про вступ регіоналістики у постнекласичний етап свого розвитку. Від попередніх – класичного, пов'язаного з іменами Дж.Віко та Е.Реклю, і некласичного (Г.Ріккерт, В.Віндельбанд) – цей етап відрізняє системний перегляд форм наукової діяльності: від описово-пояснювальних до проблемно-орієнтованих, від вузько предметних до комплексних програм із випереджувальними ідеями й прогностичними розрахунками.

¹⁴ Schulz M., Söderbaum F., Öjendal J. Introduction // *Regionalization in a globalizing world: A comparative perspective of forms, actors and processes.* – London; New York, 2001. – P.5.

«Людиновимірність» – головна примітна риса постнекласичного універсального еволюціонізму, який задає нові орієнтири цивілізаційного розвитку і постулює нове бачення таких категорій наукового пізнання, як «стратегія дослідження», «теорія», «метод», «пояснення» та багатьох інших.

Найважливішою рисою нових підходів до аналізу регіоналізму й процесів регіоналізації стала репрезентація мережевої моделі регіональних відносин – з поступовою відмовою від погляду на суспільство як ієрархічну у своїй основі систему підпорядковувань. Сьогоднішня регіоналістика глибоко занурена у царину потоків комунікації й інформатизації, що формуються за еталоном мереж. Кардинальне переосмислення місця й ролі територіальності у житті сучасних соціумів потягнуло за собою безліч новацій, які докорінно змінюють обличчя як теоретичної, так й історичної регіоналістики. Серед найбільш продуктивних відзначимо такі:

1. Хоч традиційні «центр-периферійні» моделі і сьогодні перебувають у фокусі дослідження регіональності в її різноманітних іпостасях, їх помітно тіснять конструкції, що будуються на переосмисленні ролі кордонів і погранич. «Кордонна філософія» стає нині сферою фундаментальних інтересів істориків, географів, культурологів, представників усіх суміжних дисциплін. Міждисциплінарний науковий напрям, що утворився на цій основі, виявив тенденцію до відходу від популярних упродовж століття «фронтирних» підходів, але зупинився на півшляху у конструюванні наукової лімології як науки про кордони й пограниччя. Обнадіює, утім, той факт, що кордони й пограниччя дедалі частіше розглядаються під новим кутом зору, у контексті міжнародних відносин.

2. Всюдисутні процеси глобалізації поставили на зовсім новий ґрунт науковий аналіз дихотомії «централізм – децентралізація». Пріоритетним завданням регіоналістики стало у зв'язку з цим осмислення тих позитивів і негативів, які несе із собою децентралізація як тренд сучасних суспільних відносин. Новому трактуванню піддаються проблеми суверенітету (у широкому діапазоні від «десуверенізації» до «постсуверенізації»). Аналізуються допустимі межі децентралізації як практичної політики та її організаційні форми.

3. Під впливом багатьох тенденцій, спричинених активізацією сепаратистських рухів у сучасному світі і частим переростанням сепаратизму у тероризм, відбувається активний процес запозичення регіоналістикою психологічних у своїй основі фрактальних підходів у соціальному аналізі. У синергетиці, а останнім часом також у політології, поняттям «фрактал» (від лат. «fractus» – подрібнений) позначають властивість частин відтворювати матрицю цілісності, до якої належать, із певним коефіцієнтом подібності. Потрапляючи у фрактальний простір, людина чи соціум діють неусвідомлено або автоматично відповідно до закладених у цьому просторі смислів. Про «фрактальний дуалізм» говорять у тому разі, якщо хаос чи дезорієнтацію створюють різноспрямовані впливи різних цивілізаційних домінант чи гостро конкуруючих центрів.

4. Теорії регіональної безпеки у сучасному, явно переобтяженому насильством, світі прямо залежать від внутрірегіональної динаміки і відповідних безпекових дискурсів. Звідси звертання «нового регіоналізму» до формування

регіональних «комплексів безпеки» на основі політики сек'юритизації («security constellation»). Такі комплекси, як правило, постають як гібридні форми глобального і регіонального рівнів, а отже, потребують сполучення в аналітичному полі традиційних і нетрадиційних, стандартних і нестандартних форм соціального аналізу. «Управління загрозами» постає при цьому як модель оптимізації регіональної політики на базі адекватності викликів і відповідей.

5. Істотному перегляду у цьому ключі піддаються концепти простору й ідентичності. У зв'язці «час – простір» останньому відводиться значно більше місця, ніж у класичних версіях соціотрансформаційної динаміки. Ведеться інтенсивний пошук принципів формування стереотипів («stereotypification») у формуванні локальних ідентичностей, а також джерел їх розмивання в регіонах, що стали осердям підвищеної конфліктності. Як підпорядковані розглядаються проблеми культурної стратифікації, що передбачає врахування впливу культурних ресурсів (у тому числі й у їхньому товарно-грошовому еквіваленті) на розвиток регіону та його конкурентоспроможність.

Розвиваючись у такому напрямі, історична регіоналістика забезпечить собі роль ключової парадигми у поясненні як суспільного поступу, так і явищ «неотурбулентності», відкатів, підвищеної ризикогенності у зонах погранич. Сьогодні її визначають як науку, в якій вивчення об'єктивних процесів формування ідентичностей підпорядковане завданням ефективного використання зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку і протистояння викликам глобалізації¹⁵. Існують і більш широкі визначення регіоналістики – як «макродисципліни, яка оперує узагальненими, підсумковими результатами спеціалізованих досліджень, виконаних у рамках галузевих природничих і гуманітарних дисциплін»¹⁶. У цьому випадку вона постає і як своєрідний метапідхід, що допомагає синтезувати напрацювання різних галузей наукового знання.

Головне призначення сучасної історичної регіоналістики – осмислення економічних, політичних, етнічних та інших викликів, пов'язаних із виразними прагненнями регіонів до самовиявлення й самореалізації. Реконструкція просторових мереж минулих епох слугує тут завданням порівняння циклів господарського й соціально-культурного освоєння територій принаймні у межах двох – трьох останніх століть. Природно, що фахівців насамперед цікавить перебіг процесів модернізації, урбанізації/деурбанізації, моделювання ритмів територіального поділу праці, напрями й темпи колонізаційних процесів, міграцій. А також – не меншою мірою – виявлення й підтримання базових смислів територіальності як суспільної цінності. Геополітичні реалії початку ХХІ ст. і різке загострення конфліктності у сучасному світі змушують фокусувати увагу насамперед на бар'єрних функціях кордону, особливостях «гібридних» ментальностей та ідентичностей, сферах впливу релігійних вірувань, проявах девіантної поведінки тощо.

У найбільш узагальненому вигляді завдання вітчизняної історичної регіоналістики полягають у простеженні процесів, що в ході історичного розвитку

¹⁵ Дергачев В.А., Вардомский Л.Б. Регионоведение. – Москва, 2004. – С.4.

¹⁶ Манаков А.Г. Основы культурно-географической регионалистики: Учеб. пособие. – Псков, 2006. – С.5.

відбувалися у просторі між локальним і глобальним рівнями організації суспільних систем. Інакше кажучи, нас у першу чергу цікавлять процеси, які відбуваються на проміжному між мікро- й макрорівнями просторі (за ним уже міцно закріпилася дефініція мезорівня). Для України проблема мезосфер подвійно актуальна тому, що майже вісім століть її історії вмістилися у своєрідному мезопросторі периферій різних держав, які до того ж належали до різних цивілізаційних систем. Специфіка регіоналістики полягає в тому, що аналізу в її рамках підвладні й неспівпадіння ритмів історичного та календарного часу, і цивілізаційні й культурні особливості розвитку окремих регіонів, і функції кордонів та особливості життя у зонах погранич.

Не можна, однак, не рахуватися з тим, що реалії «гібридної війни» на Донбасі диктують необхідність зміщення акцентів у регіональній аналітиці від мезорівня до мікрорівня. Спрогнозований політологами ще 10 років тому «поворот від універсальності до локальності й моментальності» сьогодні матеріалізується як наслідок бурхливих диверсифікаційних процесів, які доволі часто роблять суспільні настрої у межах регіону не лише гостро відмінними, але й неспівмірними. На Донбасі, за висновком фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, «за будь-яких сценаріїв період реінтеграції буде довгим, витратним і конфліктним»¹⁷. Це означає, що фокус у дослідженні суспільної свідомості дедалі більше переміщуватиметься на рівень окремих локалітетів – міст і сіл. При цьому екзистенційно-антропологічний підхід доповнюватиметься ситуаційним, базованим на визнанні слабкої прогнозованості розвитку ситуації у кожній окремій місцевості.

У предметному просторі сучасної регіональної науки виокремлюються як мінімум три рівні – теоретико-методологічний, локально-ретроспективний та епістемологічно-рефлексивний. Пріоритетні напрями досліджень на першому рівні – з'ясування складних взаємозалежностей між глобальним, регіональним, локальним, між макро-, мезо- й мікрорівнями наукового пошуку, між центрами, напівпериферіями та периферіями тощо. На другому рівні у фокусі уваги перебувають історія регіонів як системоутворюючих цілісностей, історія колонізаційних процесів, міграцій, ретроспективні дослідження територіальної організації. На третьому – відображення у суспільній думці та на особистісному рівні індивіда дистанції між «своїм» та «чужим» простором, особливості ментальності та культурної пам'яті на місцях тощо.

Розширення просторово-часового досвіду індивідів і спільнот потягнуло за собою значне ускладнення інформаційних і соціокультурних моделей осмислення реальності – як у її сучасному, так і ретроспективному вигляді. У багатьох з них своєрідно переплітаються рецидиви позитивістських підходів, відлуння модних у ХХ ст. модернізаційних схем, культурні новації постмодерну. Але загалом картина презентації минулого в історіографії та дотичних до неї сферах пізнання стала значно більш виразною і багатогранною. Ці якісні зміни значною мірою зумовлені тим, що мовою пояснення й репрезентації стає контекстуалізм – всебічний розгляд і аналіз того зумовленого переважно

¹⁷ Майбутнє територій конфлікту на Донбасі після Мінських домовленостей-2: простір варіантів // Нова Україна. – 2015. – Квітень. – С.12.

соціогуманітарними чинниками контексту, в якому доводилося діяти історичним персонажам і пересічним громадянам.

Пошук нових смислових акцентів

Стрімка «регіоналізація» систем історичного знання, що відбулася на рубежі тисячоліть, на перший погляд може здатися дещо несподіваною. Утім її ніяк не можна вважати неочікуваною. Радикальне розростання систем економічних зв'язків і комунікацій супроводилося не лише розширенням сфери контактів, але й появою нових конфліктів, які не вкладалися у звичну модель протистояння національних держав. Це спричинило відступ парадигми національної історії з тих домінантних позицій, які вона займала, починаючи з XIX ст., а відтак і перебудову у статусній ієрархії історичних дисциплін. Актуалізація й швидкий розвиток трансдисциплінарних регіональних досліджень були прямо зумовлені процесами регіоналізації, які набували форми як інтеграції локальних співтовариств у більш широкі територіальні комплекси, так і турботи про збереження культурних відмінностей у рамках цих товариств і поміж ними. «На рубежі XX–XXI ст. регіональна історія рішуче розмежовується з історією національною (як і міжнаціональною), в одних своїх версіях змикаючись із локальною історією, в інших – дистанціюючись від неї, причому кордони між ними залишаються неясними і часто просто не рефлексуються»¹⁸.

Нові підходи в осмисленні співвідношення глобального, регіонального, локального досить швидко дістали наукове визнання – не в останню чергу тому, що переосмислення ролі просторового чинника в житті соціумів почалося ще на рубежі 70-х і 80-х рр., з появою постнекласичної науки. Ці підходи (синергетичний, фрактальний, екоеволюційний, ноосферологічний та ін.) істотно розширили дослідницький діапазон історичної географії, вивівши її на рівень формування наукових засад класифікацій і типізацій історико-географічних систем, розкриття закономірностей їх функціонування, механізмів взаємодії їхніх природних і суспільних складових, обґрунтування схем історико-географічного районування. За таких умов молода на той час регіональна наука вже не могла абстрагуватися від осмислення проблем інтеграції й диверсифікації.

Доводиться, однак, дедалі частіше рахуватися з існуванням певних попереджень проти регіоналізму як такого. Значною мірою, принаймні на пострадянському просторі, вони простимульовані рецидивами імперської свідомості. Звичка, якщо не ототожнювати повністю, то виразно зближувати поняття «регіоналізм» і «сепаратизм» і в наш час виразно тисне на суспільну свідомість. У міру модної нині реінкарнації імперських концептів реанімуються і страхи, пов'язані з неминучими на імперському ґрунті відцентровими процесами. Колективні екзистенційні попередження – доволі стійкий феномен суспільного буття; під їхній вплив часто потрапляють навіть серйозні й незаангажовані дослідники.

Показовий приклад – скептичне ставлення до регіонального підходу в історіографії з боку А.Міллера – одного з найбільш обізнаних і неупереджених

¹⁸ Репина Л. Между локальным и глобальным: поиски интегративных подходов // Регіональна історія України. – Вип. 5. – К., 2011. – С. 9–10.

знавців російської імперської спадщини. На його погляд, «регіональний підхід досі лишається настільки невизначеним у своїх методологічних основах, що про наявність такого напрямку в історіографії можна говорити лише умовно». Аргументується цей висновок насамперед невизначеністю терміна «регіон» і принципів виокремлення або уявлення регіонів. На проблемі уявлення робиться особливий акцент – вади «ментальної картографії» представляються як джерело цілком реальних небезпек.

Найпоширеніший сучасний спосіб «конструювання» регіону, на погляд А.Міллера, відверто телеологічний, сильно ідеологізований, слабо пристосований для того, щоб виявити логіку протікання процесів в імперії, яка виступає як «зовнішня», чужа сила і є не стільки предметом інтересу, скільки фоном, контекстом для процесу визрівання нації й національної держави. Тому «відносини з регіоналізмом у історика мають будуватися так само, як із націоналізмом, тобто з крайньою настороженістю». Пов'язаних із регіональним підходом пасток і небезпек можна позбутися, застосовуючи більш продуктивний ситуаційний підхід¹⁹.

Якщо розглядати логіку автора у контексті дослідження імперій та їхніх зовнішніх і внутрішніх кордонів, з нею легко погодитися. Як і націоналізм, регіоналізм у своїх радикальних проявах здатен руйнувати імперії, а ситуаційний підхід порівняно з регіональним явно виграє, коли йдеться про кордони – рубежі, що були, як правило, результатом завоювань. Але навряд чи варто ставити у принципі під сумнів продуктивність регіонального підходу до дослідження багатоскладових соціумів. У будь-якому дослідженні історик обирає для себе потрібний просторовий масштаб, встановлює певні територіальні рамки. Навіть якщо регіон «уявлений», він чітко вимальовується лише після того, як його вміщують у певний макропростір і визначають його параметри на мезо- і мікрорівні.

Логіку «небезпек від регіоналізму» легко зрозуміти з позицій захисту імперських інтересів, які у сучасному світі нікуди не зникли. Минуле «регіоналізмів» як ідеологій і як політичних рухів і справді може слугувати «сигналом тривоги» для ревнителів консервативних цінностей. Але ж світ швидко змінюється, і «в ногу» з ним змінюються й уявлення про регіоналізм. Як було показано вище, серед безлічі «уявлених» соціологічних конструктів уже не домінують ті, які міцно пов'язані з національно-державними критеріями. Постсоціальний поворот («post-social turn») у соціогуманітаристиці передбачає складну взаємодію між мережами й акторами, яка базується на переосмисленні дихотомії «self-other». Реляційна соціологія впритул перейшла до вивчення мереж наративів та їх взаємопов'язаних елементів. Для регіоналістики на цьому шляху відкриваються майже безмежні можливості для дослідження не лише соціальних взаємодій, але і їх інтерпретацій.

Легко погодитися з тими критиками сучасних теорій регіоналізму, котрі акцентують увагу на тому, що реальна політика у цій сфері все ж випереджає

¹⁹ Миллер А. Империя Романовых и национализм: Эссе по методологии исторического исследования. – Москва, 2006. – С.14–32.

теоретичний аналіз²⁰. І все ж не можна не бачити істотного прирощення наукових знань у цій сфері на початку ХХІ ст.

Оновлений регіональний ракурс наукового пізнання дає змогу побачити регіон як цілісну систему типів господарських зв'язків, комунікацій, фінансових потоків, оцінити його роль у трансляції цінностей світової й національної культури, зрозуміти його історично сформовану унікальність і водночас його місце в економічному, політичному, культурному просторі країни. Загальною тенденцією сучасного розуміння регіоналізму є відхід від погляду на регіон як тільки на населений фізичний і політичний простір. Регіон осмислюється насамперед як певна соціокультурна спільнота з історично сформованими механізмами відтворення, самопізнання й самовираження. Дедалі більше стає аксіомою, що таке осмислення можливе лише на основі занурення у специфічну ауру регіональних типів світовідчуття й світорозуміння, регіональних настроїв та уподобань, що змінювалися упродовж віків. Першорядної ваги при цьому набуває аналіз у діахронному вимірі співвідношення регіональних, національних і загальносвітових інтересів і цінностей, проблем регіоналізації суспільної свідомості, індикаторів регіональних стилів поведінки.

Не випадково головним об'єктом аналізу відділ історичної регіоналістики Інституту історії України НАНУ в 2015 р. обрав регіон Південної України, який, маючи найглибші корені в історичних пластах, до останнього часу залишався найменш дослідженим серед українських регіонів²¹. Цікаво було знайти насамперед відповіді на питання: чому саме у цьому регіоні, який у радянських пояснювальних схемах зображувався у вигляді бастіону інтернаціоналізму, так гостро виявилася поляризація суспільних настроїв по лінії українське/антиукраїнське. Щоб бодай наблизитися до відповіді на це питання, довелося схематично відтворити основні віхи історії Північного Причорномор'я у діапазоні від VII ст. до н.е. до наших днів. Водночас неможливо було обійтися без аналізу особливостей ментальностей, ідентичностей, культурних кодів, які нині вже не піддаються підведенню під узагальнену формулу регіональної ідентичності. Особливістю монографії та аналітичної записки, підготовлених у рамках реалізації даного проекту, є введення проблеми у контекст неконвенційної (дискурсивної) історії, з акцентом на аналізі рефлексій щодо витоків неспівмірності ціннісних орієнтацій та поведінкових стереотипів у розрізі окремих місцевостей.

Шукаючи глибинні причини трагедії, що спіткала Україну, публіцисти, як правило, вважають її джерелом «розруху в головах», яка неминуче призводить до суспільної розрухи: соціальної, політичної, економічної та головне – світоглядної, ціннісної, ментальної. Приміром, оглядач газети «День» І.Сюндюкова роздуми над нашою монографією «Схід і Південь України: час, простір, соціум» привели до надто невтішного висновку про сліпоту (якщо не злочин) влади, за які ще довго доведеться розплачуватися²². Історики схильні

²⁰ Див., напр.: *Harrison J.* Re-reading the new regionalism: A sympathetic critique // *Space & Polity*. – 2006. – №10/1. – Р.21–46.

²¹ *Верменич Я.* Південна Україна на цивілізаційному пограниччі. – К., 2015.

²² *Сюндюков І.* Донбас: роз'ятрені рани минулого // *День*. – 2014. – 14–15 листопада.

більше претензій пред'являти до самих себе: адже, як вважає О.Галенко, саме сполах сепаратизму на сході й півдні країни виразно продемонстрував невідповідність панівної концепції історії України завданням державної ідеології. «Всю історію України треба переписувати наново»²³, і природно, що це масштабне завдання має стосуватися й корекції підходів, які нині побутують у вітчизняній історичній регіоналістиці.

Починати треба з відтворення повнокровної ранньої історії півдня України, вважає О.Галенко, адже етноорієнтована національна парадигма по суті вивела цей регіон аж до початку української колонізації поза межі вітчизняної історії. З цією тезою неможливо не погодитися. Але, вважаю, продуктивніше почати все ж з оновлення теоретичного фундаменту історичної регіоналістики, а саме, з осмислення на сучасному науковому рівні усього концепту регіоналізму.

Як поліфункціональне загальносистемне явище регіоналізм проявляється в усій системі міжнародних і внутрідержавних відносин. Нині він сприймається як загальна тенденція світового розвитку, що охоплює різні феномени суспільного життя й може набувати різних організаційних форм. Його політичним стимулом може бути прагнення до зміцнення чийось геополітичних інтересів («імперська» версія), мінімізації впливу конкуруючої держави (версія «балансу сил»), створення системи колективного захисту чи регіональних комплексів безпеки (версія «гегемоністської стабільності») тощо. У внутрідержавному вимірі регіоналізм може виступати як регулятор збалансованості регіональних інтересів, а може відбивати і сепаратистські устремління. Така багатоаспектність не повинна, однак, позначатися на зменшенні наукового інтересу до проявів регіоналізму; навпаки, вона має його стимулювати. Бо деструктивного спрямування вони набувають саме там, де їхня природа осмислена недостатньо.

Загалом же очевидним є той факт, що регіоналізм як суспільне явище не піддається однозначним оціночним тлумаченням. Цей процес у своїй основі нестабільний і непередбачуваний, бо стимулюється різними, часто конкуруючими, факторами і підтримується різними політичними силами. Тому навряд чи продуктивно серед безлічі відмінних теорій регіоналізму шукати «єдино правильну». Поняттям «регіоналізм» охоплюється найширший спектр процесів і явищ, які не вкладаються в одну схему чи модель; кількість закладених у ньому «позитивів» і «негативів» приблизно однакова. Ускладнили палітру регіоналізму істотні відмінності між його «старими» і «новими» різновидами. Виниклий за умов біполярності «старий» регіоналізм формувався значною мірою «згори», під контролем двох конкуруючих наддержав. Що ж до «нового», то він розвивається як сучасна версія багатополярності і тяжіє до відкритості. Крім суверенних держав, у ролі політичних акторів тут виступають недержавні та субнаціональні актори²⁴.

Динаміку політичного регіоналізму фахівці вбачають у тому, що залежно від різних своїх складових та їхніх взаємодій регіоналізм може бути

²³ Схід і Південь України: час, простір, соціум. – Т.1. – К., 2014. – С.56.

²⁴ Hettne B. Beyond the «New regionalism» // New Political Economy. – 2005. – №10/4. – P.543–571.

інтеграційним і дезінтеграційним, консервативним і оборонним, космополітичним і прогресивним, автономістським чи сепаратистським, причому немає прямої залежності між характером вимог, які висувають багаті й бідні регіони. Регіоналізм важко розмістити на ліво-правій шкалі, так само важко виявити пряму залежність між ступенем розвитку регіону й рівнем регіональної ідентичності.

Внутрідержавний і наддержавний регіоналізм різняться настільки, що їх прийнято визначати як два різних типи, котрі мають різне походження й різну природу. Внутрідержавний регіоналізм якнайтісніше пов'язаний з етнічним і культурним чинниками; ідеться про особливості співіснування різних етнічних спільнот чи субетнічних груп у межах однієї держави. Але головним у його появі вважають наявність специфіки в освоєнні певного природного середовища і створенні відповідного йому господарського укладу, спеціалізації регіону в рамках систем поділу праці, що історично склалася, а також особливостей соціонормативної культури. З регіоналізмом цього типу зазвичай пов'язуються надії на забезпечення здійснення децентралізації у такий спосіб, щоб вона сприяла оптимізації соціального розвитку територій і активізації систем місцевого самоврядування.

Сепаратизм – найрадикальніша форма націоналізму, базована на міфологізованому уявленні про державну незалежність як єдино прийнятну форму «національного самовизначення». Уявлення про доцільність власної державності для кожної етнічної спільноти чи для якогось сегмента соціуму нереалістичне і згубне у своїй основі: державну цілісність легко зруйнувати, але вибудувати з її уламків життєздатну структуру стократ важче. У міжнародно-правових документах право націй на самовизначення трактується доволі широко: ідеться про забезпечення кожній спільноті можливості визначати систему управління згідно демократично зафіксованої волі громади і про максимально широку участь місцевих громад у політичному процесі. Сепаратисти ж трактують це право як руйнування існуючої державної цілісності.

Л.Снайдер визначав сепаратизм як принцип та діяльність, розроблювані для повного виходу з централізованого державного організму якоїсь його частини. Ані автономія, ані федерація сепаратистів, як правило, не влаштовують. У ролі аргументів тут фігурує визвольна риторика, доведена до невизнання легітимності існуючого державного утворення²⁵. Оскільки сепаратисти завжди не в ладах із законом, вони охоче апелюють до моралі. Якщо існуючий режим оголошується нелегітимним, його опоненти постають в ореолі борців за справедливість.

Відомий німецький фахівець Г.Зімон ще наприкінці минулого століття передбачив ускладнення на російсько-українському кордоні та у Криму, зумовлені «штучним і неісторичним характером» Російської Федерації. На його думку, процес утворення російської нації за умови її відкритих кордонів виявився вкрай болісним і зарядженим конфліктами. Зокрема вже в 2000 р. він писав про те, що мобілізація російської меншини на Кримському півострові у вигляді ірреденти

²⁵ Snyder L.L. Global multi-nationalism: Autonomy or independence. – London, 1982. – P.17.

чи руху за приєднання до Росії в 1992–1996 рр. виявилася винятком на загалом спокійному тлі ставлення меншин до розвалу СРСР. Пророчим виявився і його висновок про те, що українізація Східної України містить конфліктний потенціал, який не піддається калькуляції²⁶. У своїх передбаченнях І.Зімон виявився не оригінальним – його колега Ф.Прайслер пішов далі, побачивши в посиленій функції етнічного націоналізму в Росії «засіб суспільно-соціальної ерзац-інтеграції». Як і І.Зімон, він докладно аналізував, зокрема, претензії Москви на Севастополь як «місто російської слави» і заяви щодо того, що історична свідомість росіян нікому не дозволить «механічно зрівняти кордони Росії з кордонами Російської Федерації і відмовитися від того, що створило славні сторінки російської історії». «Політика у цьому питанні, – писав Ф.Прайслер, – суттєвою мірою є функцією зовнішньополітичних інтересів Росії. Якщо буде потрібно, Москва форсуватиме цю тему, якщо ні – наступить затишшя»²⁷.

Втрата Україною Криму – приклад того, як сепаратистські настрої, що на якомусь етапі не одержують адекватного реагування з боку держави, здатні «розхитати» ситуацію до такої міри, коли анексія певної території може відбутися й «без єдиного пострілу». Сучасні засоби масової комунікації спроможні майже миттєво створити на ізолюванні від зовнішніх впливів території спочатку ситуацію «боротьби за незалежність», а потім й імітацію «загальнонародної» підтримки входження цієї території до складу іншої держави. Так сталося, що у Криму, починаючи з «перебудовних» часів, активізація сепаратистських настроїв відбувалася на тлі поширення саме деструктивних версій регіоналізму.

У сучасній соціології регіональність уже давно здобула ранг незалежної константи. В усіх моніторингових соціологічних дослідженнях дані про економічний розвиток, суспільні настрої, політичні пріоритети подаються в регіональному розрізі. Однак, як зазначають С.Макеев та А.Патракова, соціологи у своїх дослідженнях наперед обмежені у вивченні регіонального чинника. Вибірки формуються відповідно до наявного адміністративно-територіального поділу, а це лишає простір для «регіонального фантазування»²⁸. Політологи у більш вигідному становищі – вони оперують здебільшого даними виборів, хоч і дані соціологічних досліджень теж постійно в їхньому полі зору. Останні активно використовуються в аналізі етнолінгвістичних і дотичних до них компонентів регіоналізму, зокрема, етнолокального партикуляризму.

Коли говорять про політичний регіоналізм, завжди виникає спокуса зобразити його як елемент політичного торгу між центральними й регіональними елітами. У певних різновидах регіоналізму і справді можна при бажанні відшукати результат міжелітних оборудок або ж рудименти антицентрових, провінціалістських орієнтацій. Але продуктивніше розглядати регіоналізм як універсальний інструмент формування регіональної ідентичності – у кращому випадку на базі усвідомлення спільних загальнодержавних і місцевих інтересів, у гіршому – на фундаменті конфронтації.

²⁶ *Сімон Г.* Российский национализм русских и нерусских // Национализм в поздней и посткоммунистической Европе. – Т.2. – С.12–39.

²⁷ *Прайслер Ф.* Усиление функций российского этнонационализма // Там же. – С.55–69.

²⁸ *Макеев С., Патракова А.* Регіональна специфікація соціокультурних відмінностей в Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – №3.

Останнім часом у наукових дискурсах дедалі ширше використовується поняття «культурний регіоналізм». Як здебільшого культурний феномен регіоналізм розглядають географи; терміном «культурний регіоналізм» ними здебільшого позначається своєрідність і самобутність регіональних співтовариств людей, зумовлена як об'єктивними факторами, так і суб'єктивним («рефлексивним») сприйняттям певної території. Суб'єктивний («перцепційний») пласт у цій двоєдиній конструкції значною мірою зумовлює особливості регіональної самосвідомості і поведінкові стереотипи. Регіональна ідентичність виступає як похідна від ступеня закоріненості того чи іншого типу культури. Те, що в одних і тих самих групах людей можуть легко уживатися різні модуси ідентифікаційних настанов, легше за все пояснити саме впливом культурних традицій.

Відмітною рисою «нового» регіоналізму виступає відмова від розгляду процесів глобалізації як заданих «згори», «рукотворних» у своїй основі. Регіон є результатом взаємодії безлічі ендегенних і екзогенних факторів, серед яких не останню роль відіграють, поряд з економічними й політичними інтересами, спільні ціннісні підходи, культурна спадщина, історична пам'ять. Інша річ, що за умов «неотурбулентності» засади регіональної ідентичності здатні розмиватися до майже цілковитого зникнення. Так сталося, зокрема, на сході України, де під впливом тривалого збройного протистояння ідентифікаційні критерії вибудовуються вже не на основі спільних ціннісних підходів, а на базі різноспрямованих ідеологем.

Для розуміння специфіки українського варіанту регіоналізму багато важить адекватне осмислення чинника порубіжності. За оцінкою політологів, для класичних цивілізацій більш характерним є синтез, а для порубіжних – складна взаємодія симбіотичних та синтетичних складових. «Цивілізаційна реальність України гетерогенна: в ній химерно поєднані певні риси модернізаційної проєктивності Заходу та традиційної стереотипності Сходу... Тому поки що траєкторія історичного руху українського суспільства залишається телеологічно й аксіологічно невизначною й суперечливою»²⁹.

Можна погодитися з висновком І.Зварича: регіоналізм не є явищем однозначно негативним чи конструктивним. Загалом конструктивним є різновид регіоналізму, який цей автор називає адміністративним – він спрямований переважно на оптимізацію систем управління з посиленням ролі місцевих спільнот. Деструктивний потенціал більшою мірою присутній у т.зв. політичному різновиді регіоналізму – він здатен провокувати політичні конфлікти типу косовського і переходити у фазу відкритого сепаратизму³⁰. Однак ця класифікація умовна й небезспірна.

Докорінного переосмислення, і не лише в українському контексті, потребує у цьому зв'язку проблема центр-периферійних відносин. Очевидно, що класичні схеми розрізнення горизонтального і вертикального типів периферійності (за ознаками віддаленості чи, навпаки, залежності) сьогодні зазнають

²⁹ Вплив російського та європейського цивілізаційних чинників на етнополітичний розвиток України в умовах глобалізації // Сучасна українська політика: Аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К., 2009. – С.205–207.

³⁰ Зварич І.Т. Етнополітика в країні: регіональний контекст. – К., 2009. – С.86–88.

істотного коригування. Зате своєрідне «друге дихання» дістала запропонована І.Валлерштайном модель, що доповнила дихотомію «центр – периферія» поняттям «напівпериферія». Цей термін він застосовував для характеристики достатньою мірою розвинутих середніх зон, які відіграють у системі центр-периферійних відносин подвійну роль: з одного боку, пом'якшують тиск периферії на центр, виступаючи в ролі своєрідного буфера, а з другого – забезпечують економічний обмін між ними³¹. Підтримка центром напівпериферій стимулює амбіції віддалених чи відсталих периферій, які домагаються, як правило, такого ж ставлення до себе.

В ідей І.Валлерштайна завжди було чимало опонентів³². Далеко не всіма сприймалося розмежування напівпериферій і периферій. Однак, сьогодні навіть найбільш категорично настроєні щодо цього розрізнення російські фахівці визнають, що у вигляді схеми «центр – напівпериферія – периферія» можна представити структуру будь-якої країни. При цьому зазначається, що напівпериферія може бути як природною, тобто виниклою під впливом об'єктивних соціоекономічних передумов, так і штучною, сконцентрованою центром для розв'язання специфічних геополітичних завдань (зокрема для продукування міфу про «внутрішнього Іншого»).

Якщо визнати такий підхід продуктивним, можна сконструювати й український варіант схеми «центр – напівпериферія – периферія», вмістивши напівпериферію в ареал «нового освоєння» територій південного сходу. Донбас і дніпропетровський регіон, що бурхливо розвивалися у другій половині XIX й у XX ст., стали саме тією напівпериферією, яка активно підтримувалася імперськими центрами і водночас маргіналізувалася ними внаслідок хронічної неуваги до облаштування життєвого простору, співмірного запитам працюючої людини. Зрештою, це й дало ефект активізації спочатку помірковано протестних, а потім і відверто сепаратистських настроїв на Донбасі. Що ж до Дніпропетровська, то тут спостерігаємо протилежну, але також тривожну тенденцію – тривалого тиску на центр потужного олігархічного клану.

У такому контексті уже не здаються оксюмороном уведені казанським журналом «Ab Imperio» концепти «периферійності центру» та «центральності периферій». Адже за ними стоїть спроба ретроспективного переосмислення усього комплексу центр-периферійних відносин у Російській імперії й у СРСР. У розпочатій журналом дискусії на цю тему взяли участь науковці більшості колишніх республік СРСР. Характер дискусії свідчить про те, що звернення його редакції про переведення дискурсу, базованого на «державоцентризмі» й хронологічній періодизації, у формат аналізу нестійкої рівноваги й асинхронності історичного розвитку, дістало розуміння у значної частини аналітиків колишньої «периферії».

Розпочата на такій високій ноті дискусія засвідчила необхідність перегляду не лише старих «імперських» підходів і загальних цивілізаційних конструктів, але й багатьох новітніх догм, які упродовж останнього двадцятиріччя

³¹ Wallerstein I. The modern world system. – New York, 1974. – P.349–350.

³² Див., напр.: Эсвуд Э. Современная мир-система Валлерстайна // Теория и методы в современной политической науке: Первая попытка теоретического анализа. – Москва, 2009.

міцно опанували простір національних історіографій. Зрештою з'ясувалося, що перегляду потребує уся традиційна схема «колоніальних досліджень», зокрема традиція прирівнювання російської колонізації до колоніалізму. Адже «погляд з периферії на імперський центр багато в чому обмежується, якщо не бачити панораму імперії з її центру, вектори колонізації, її відцентрові й доцентрові сили»³³.

Проблема застосовності постколоніальних підходів до дослідження українських реалій у вітчизняному науковому дискурсі все ще лишається гостро дискусійною. Не вдаючись за браком місця до деталей, пошлемося на цікаві розмірковування з цього приводу Д.Мура. У його баченні в Україні превалював особливий, «динамічний» тип колонізації, відмінний від завойовницького чи осадницького. Динамічна колонізація домодерної епохи була відносно легкою і на елітному рівні майже не відчувалася. Узагалі, за Д.Муром, постколоніальність є настільки глобальним і водночас різноманітним явищем, що кожна особа і кожна культура змушені будувати свої відносини з нею через префікси нео-, пост-, екс-, анти-, ендо-, не-. Важливіше відповісти на питання: чи допомагає «постколоніальна герменевтика» визначити статус тієї чи іншої спільноти на певному етапі³⁴.

За умов підвищення рівня нестабільності у сучасному світі посилено трансформується географія, вправно долаючи межі природничого у своїй основі знання. Сучасна гуманітарна географія – це своєрідний виклик традиційним інтерпретаціям простору, міждисциплінарна наукова сфера зі зміщенням акцентів у бік дослідження процесів формування й розвитку ментальних конструктів. Її складова частина – образна (імажинальна) географія – у своїй прикладній частині є відповіддю на потреби, пов'язані з маркетингом територій, розробкою відповідних іміджів у рекламі, туристичному бізнесі, інвестиційній діяльності. А сучасну філософську базу для нових підходів створює метагеографія, яка за своєю суттю є філософією простору й досліджує можливості, способи та дискурси географічного мислення й образного моделювання.

Активізація проблем глобальної й національної безпеки наприкінці ХХ ст. покликала до життя систему заходів, що загалом вкладаються у поняття «регіональний безпековий комплекс». Усесвітньо відома школа досліджень миру склалася в рамках Копенгагенського інституту досліджень миру, утвореного 1985 р. Основоположник цієї школи Б.Бузан опублікував у 1991 р. книгу «Люди, держава і страх: порядок денний для дослідження міжнародної безпеки в період закінчення холодної війни». Із копенгагенської школи вийшло декілька вартісних праць з обґрунтуванням нових для тодішньої політичної науки понять «сек'юритизація» («securitization»), «регіональні комплекси безпеки» («regional security complex»), «референтний об'єкт» («referent object») та ін. Новизна цих підходів зумовлювалася насамперед вибудовою типологізації регіонів у системі міжнародної безпеки на основі принципів неореалізму

³³ *Forum A1*. Периферійність центра в современных национальных исторических нарративах // *Ab Imperio*. – 2011. – №3. – С.79.

³⁴ *Moore D.* Is the post – in postcolonial the post – in post-soviet? Toward a global postcolonial critique // *PMLA*. – Vol.116. – №1. – 2001. – P.115–124.

та конструктивізму, базованих на переконанні: «Більшість загроз легше перемищуються на коротких дистанціях, аніж на довгих»³⁵.

Кожна країна у ситуації постійної турбулентності має дбати про те, щоб не зашкодити хиткій рівновазі, яка утримує світ на грані нових протистоянь. Нове геополітичне бачення світу постає у вигляді ментальної політичної карти, яка дає уявлення про співвідношення сил на світовій арені, переваги і вади різних геополітичних стратегій, імовірні впливи незважених політичних рішень на систему глобальної безпеки, про оптимальні моделі державного устрою тощо. Геополітичний дискурс в ідеалі фіксує наявність різних груп інтересів, відповідних ідентифікаційних практик та геополітичних традицій, імовірних джерел зовнішніх загроз і потенційних союзників. При цьому має враховуватися залежність геополітичних уявлень від реалій, що історично склалися: місця країни й регіону у загальнопланетарному поділі праці та глобальному «просторі потоків», структури зовнішніх зв'язків, прямих іноземних інвестицій, міграційних процесів тощо.

Крах СРСР часто порівнюють із розвалом колоніальної системи, пережитим Великобританією, Францією, Німеччиною. Але наслідки цих процесів виявилися різними. Як констатує російський історик і культуролог І.Смирнов, який живе переважно в Німеччині, три названі держави, позбувшись колоніальної ідентичності, знайшли, кожна для себе, компенсаторні виходи із ситуації. Вони почали поставляти на міжнародний ринок фінансові ресурси (Великобританія), індустриальні здобутки (Німеччина), постмодерністську філософію (Франція), і це були вже товари *іншого* колоніалізму. Що ж до Росії, то вона «зав'язла у старій імперській свідомості, у некомпенсованому минулому, у спогадах про свій православно-більшовицький месіанізм, у «часах очаківських». Турботи з утримання у соціоастазі малої імперії, які збереглися після зникнення великої, і з нарощування впливу на «ближнє зарубіжжя» (аж до відторгнення його шматків) не дозволяють національній енергії вільно трудитися на майбутнє»³⁶.

Оскільки в Україні проблеми територіальної організації нерозривно сплелися з проблемами просторової експансії й національної безпеки, «топографія місця» безпосередньо впливає на сприйняття життєвих реалій. Уведене географами поняття «геономіка безпеки» допомагає, зокрема, прояснити амбівалентність суспільних настроїв у невідконтрольних владі районах Донецької та Луганської областей. Суспільна свідомість тут майже не піддається однозначним оцінкам – унаслідок постійного відтворення «перехідного стану», відчуття наростаючої небезпеки, майже безвихідної матеріальної скрути мирних мешканців, які з тих чи інших причин не мають змоги полишити небезпечний для життя регіон. Як уважає І.Тодоров, саме внаслідок відчуття загроз, навіяних страхів, незахищеності, які є живильним середовищем для нагнітання протистояння, «політична доля Донеччини знаходиться під питанням»³⁷.

³⁵ Buzan B., Waever O. Regions and powers: The structure of international security. – 7th ed. – New York, 2010. – P.17.

³⁶ Смирнов И. Месть места: воспоминания о настоящем // Неприкосновенный запас. – 2014. – №3. – С.243–244.

³⁷ Див.: Схід і Південь України: час, простір, соціум. – Т.1. – С.332.

Показово, що вихід із цієї ситуації фахівці пов'язують з розширенням регіонального контексту переговорного процесу. Директор Національного інституту стратегічних досліджень В.Горбулін вважає, що уникнути перспективи перетворення всього пострадянського простору на суцільну регіональну конфліктну зону можливо лише шляхом його реорганізації. Імперській мегаломанії Росії доцільно протиставити багатосторонній дипломатичний діалог країн пострадянського простору з участю інших заінтересованих держав, який має інституціоналізуватися спочатку у вигляді міжнародної конференції, а потім і у формі міжнародної організації. Максимальна багатосторонність із залученням додаткових учасників переговорного процесу і паралельним звуженням його предметної сфери (виведенням з неї проблематики внутрішнього устрою української держави) не лише створить для України кращі можливості для дипломатичного маневрування, але й істотно розмиватиме дипломатичний диктат Москви, позбавить її можливості створювати для себе видимість статусу виняткового переговорника з правом «останнього» слова. Допускається, зокрема, варіант запровадження «міжнародного управління конфліктними територіями з невизначеним політичним статусом», чогось на зразок новітньої історичної версії концепції «підмандатних територій»³⁸. Природно, що для реалізації таких планів доведеться «задіяти» весь теоретичний потенціал сучасної регіональної науки, починаючи від традиційних версій регіоналізму і кінчаючи новітніми соціологічно-антропологічними підходами до співвідношення територіальних і ментальних кордонів.

Здається, має рацію вже згадуваний Д.Вояковський – те, що три роки тому було в Україні скоріш об'єктом академічної дискусії, нині перетворилося на болісну проблему тотожності/ідентичності для багатьох громадян. Досвід України уявляється польському соціологові «новим і важливим» саме тому, що руйнує претензії Росії на роль культури, яка пропонує відмінні від європейських, альтернативні способи інтерпретування ментальності й ідентичності³⁹. Можливо, у такій постановці питання й варто шукати методологічний ключ до пошуку парадигми примирення на українському сході. Проблема примирення, тобто відтворення миру після збройного протистояння, надзвичайно складна, оскільки включає в себе відновлення нормальної взаємодії не на якомусь одному, інституційному чи особистісному, рівні, а й на рівні неформальних спільнот, невизнаних квазідержавних утворень тощо. Боротьба за етичний статус (жертви) надзвичайно ускладнює проблему визначення особистісної чи інституційної відповідальності. За таких умов проблема меж простору примирення набуває надзвичайної гостроти.

Саме по собі припинення бойових дій чи мінімізація, навіть повне виключення насильства на рівні групових відносин, ще не може слугувати гарантією тривкого миру. Постконфліктні відносини ще довго лишатимуться обтяженими спадком жертв, руйнувань, і майже обов'язково знаходитимуться бажані використати цей спадок задля отримання додаткових дивідендів шляхом маніпулювання масовою свідомістю. Упродовж певного часу мир може бути

³⁸ Горбулін В. Чи є життя після Мінська // Дзеркало тижня. – 2016. – 13 лютого.

³⁹ Вояковський Д. Ментальні кордони в Європі без кордонів. – С.21.

негативним, триматися не на довірі, а на усвідомленій потребі компромісів. Коло відкладених або свідомо замовчуваних проблем лишатиметься доволі широким, і можливість зриву досягнутих домовленостей зовсім не виключена. Апеляція до принципів справедливості за таких умов дає небагато; адже кожна з протиборчих сторін плекає відчуття «своїї правди», а вантаж взаємних кривд, образ, непорозумінь здатний доволі довго тиснути на суспільну свідомість.

Півстоліття тому норвежець Й.Галтунґ у передмові до першого номера заснованого ним журналу досліджень миру сформулював своє бачення концепції позитивного миру, базованої на врахуванні таких основоположних максим: поваги до особи, узгодження інтересів суспільства й природи, базування миру на підвалинах культури, необхідність певного часу для відтворення нормальних суспільних стосунків⁴⁰. Позитивний мир у його баченні має бути водночас природним, структурним, культурним, ґрунтованим не лише на повному виключенні насильства, але й на культурі діалогу та взаємодії. Наслідки конфлікту потребують адекватного лікування, а це означає необхідність точного визначення спрямування діалогу і методів індивідуальної терапії. Імовірно, саме у цьому й полягатимуть пріоритетні завдання історичної регіоналістики в перспективі найближчих років.

⁴⁰ Galtung J. An editorial // Journal of Peace Research. – 1964. – №1. – P.1–4.

The current article dedicated to the analyses of the changes in the subject orientation and glossary of historical regionalist that causes by challenges of 21th century. The main attention is paid to the displaying in the domestic regional analytics the problems of realities confrontation at the Eastern Ukraine.

Keywords: *historical regionalism, regionalism, regional analytics, borderlands.*

